

**НОВЕЛИ
КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА
УКРАЇНИ,
ПРИЙНЯТІ В УМОВАХ
ВОЄННОГО СТАНУ**

Науково-практичний коментар

УДК 343.2/.7+344].018(477)(094.5)
Н72

*Рекомендовано до друку вченими радами
Національної академії внутрішніх справ
від 28 липня 2022 року (протокол № 11)
та Київського регіонального центру
Національної академії правових наук України
від 19 липня 2022 року (протокол № 6)*

Рецензенти:

Пономаренко Юрій Анатолійович –
доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого;

Шаблістий Володимир Вікторович –
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін ННІ права
та інноваційної освіти Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ

**Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах
Н72 воєнного стану** : наук.-практ. комент. / А. А. Вознюк, О. О. Дудоров,
Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін. ; за ред. А. А. Вознюка, Р. О. Мовчана,
В. В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.

ISBN 978-617-7850-52-5

У науково-практичному коментарі розтлумачено новели кримінального законодавства, прийняті в Україні після введення воєнного стану, зокрема положення Загальної (статті 43¹, 49, 55, 68, 74, 84¹, 86, 96³) та Особливої частин (статті 111, 111¹, 111², 113, 114², 161, 185–187, 189, 191, 201², 361, 361¹, 435¹, 436²), а також Прикінцевих і перехідних положень (п. 22 розділу II) Кримінального кодексу України.

Роз'яснення надано з урахуванням напрацювань науковців і результатів практики застосування відповідних кримінально-правових норм. З'ясовано проблеми реалізації нових законодавчих положень і надано рекомендації щодо їхнього розв'язання.

У роботі використано законодавство, чинне станом на 16 серпня 2022 року.

Видання призначене для суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, адвокатів, військовослужбовців, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями сучасного кримінального права України.

УДК 343.2/.7+344].018(477)(094.5)

© Вознюк А. А., Дудоров О. О.,
Р. О. Мовчан, С. С. Чернявський та ін., 2022
© Видавництво «Норма права», 2022

ISBN 978-617-7850-52-5

Колектив авторів

- Андрушко Андрій Васильович**, професор кафедри кримінального права та процесу Ужгородського національного університету, доктор юридичних наук, доцент, – § 12;
- Вознюк Андрій Андрійович**, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, – § 2 (*у співавторстві з Чернеєм В. В.*), § 3 (*у співавторстві з Письменським Є. О.*), § 4;
- Дудоров Олександр Олексійович**, професор кафедри кримінально-правової політики та кримінального права навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, – § 9 (*у співавторстві з Мовчаном Р. О.*);
- Жук Ілона Василівна**, старший науковий співробітник наукової лабораторії з проблем протидії злочинності Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, – § 13 (*у співавторстві з Чернявським С. С.*);
- Кузнецов Віталій Володимирович**, в. о. провідного наукового співробітника Київського регіонального центру Національної академії правових наук України, доктор юридичних наук, професор, – § 1, 14;
- Мовчан Роман Олександрович**, професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права Донецького національного університету імені Василя Стуса, доктор юридичних наук, професор, – § 6, 7, 9 (*у співавторстві з Дудоровим О. О.*), § 10, 11;
- Письменський Євген Олександрович**, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, доктор юридичних наук, професор, – § 3 (*у співавторстві з Вознюком А. А.*), § 5;
- Черней Володимир Васильович**, ректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, – § 2 (*у співавторстві з Вознюком А. А.*);
- Чернявський Сергій Сергійович**, проректор Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, – § 13 (*у співавторстві з Жук І. В.*);
- Шармар Ольга Михайлівна**, доцент кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент, – § 8.

Зміст

Перелік умовних позначень	6
Передмова	9
§ 1. Виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43 ¹ КК)	13
§ 2. Зміни до окремих статей Загальної частини КК (ч. 5 ст. 49, абз. 5 ч. 1 ст. 55, ч. 4 ст. 68, ч. 5 ст. 74, ч. 4 ст. 86, ст. 96 ³ КК)	36
§ 3. Звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84 ¹ КК)	51
§ 4. Воєнний та надзвичайний стан як обставини, що впливають на кваліфікацію (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113, ст. 114 ² , ч. 4 статей 185–187, ст. 189, ст. 191, ч. 3 ст. 201 ² , ч. 5 ст. 361 КК)	65
§ 5. Колабораційна діяльність (ст. 111 ¹ КК)	79
§ 6. Пособництво державі-агресору (111 ² КК)	122
§ 7. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації (114 ² КК)	137
§ 8. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками (ст. 161 КК)	161
§ 9. Незаконне використання гуманітарної допомоги (ст. 201 ² КК)	172

§ 10. Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних систем (ст. 361 КК)	196
§ 11. Незаконні дії з шкідливими програмними чи технічними засобами (ст. 361 ¹ КК)	209
§ 12. Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю (ст. 435 ¹ КК)	214
§ 13. Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників (ст. 436 ² КК)	223
§ 14. Виключення кримінальної відповідальності цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти агресора (п. 22 розділу II Прикінцевих та перехідних положень КК)	236
Додаток. Порівняльна таблиця змін до Кримінального кодексу України	245

Перелік умовних позначень

АРК – Автономна Республіка Крим

АТ – акціонерне товариство

АТО – Антитерористична операція

ВАСУ – Вищий адміністративний суд України

ВРУ – Верховна Рада України

ВС – Верховний Суд

ВСУ – Верховний Суд України

ГК – Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р.

ГНЕУ ВРУ – Головне науково-експертне управління Апарату Верховної Ради України

ГШ ЗСУ – Генеральний штаб Збройних сил України

ДССЗІ – Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України

ДССТ – Державна спеціальна служба транспорту

ДПСУ – Державна прикордонна служба України

ЄДРСР – Єдиний державний реєстр судових рішень

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

Закон № 2108-ІХ – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» від 3 березня 2022 р. № 2108-ІХ

Закон № 2110-ІХ – Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції» від 3 березня 2022 р. № 2110-ІХ

Закон № 2113-ІХ – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за злочини проти основ національної безпеки України в умовах дії режиму воєнного стану» від 3 березня 2022 р. № 2113-ІХ

Закон № 2114-ІХ – Закон України «Про забезпечення участі цивільних осіб у захисті України» від 3 березня 2022 р. № 2114-ІХ

Закон № 2117-ІХ – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство» від 3 березня 2022 р. № 2117-ІХ

Закон № 2124-IX – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» від 15 березня 2022 р. № 2124-IX

Закон № 2149-IX – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» від 24 березня 2022 р. № 2149-IX

Закон № 2150-IX – Закон України «Про внесення зміни до статті 263 Кримінального кодексу України щодо скасування відповідальності у випадках добровільної здачі зброї, бойових припасів, вибухових речовин або пристроїв» від 24 березня 2022 р. № 2150-IX

Закон № 2155-IX – Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо відповідальності за незаконне використання гуманітарної допомоги» від 24 березня 2022 р. № 2155-IX

Закон № 2160-IX – Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення ЗСУ чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчиненому в умовах воєнного або надзвичайного стану» від 24 березня 2022 р. № 2160-IX

Закон № 2178-IX – Закон України «Про внесення змін до статті 114² Кримінального кодексу України щодо удосконалення відповідальності за несанкціоноване розповсюдження інформації про засоби протидії збройній агресії Російської Федерації» від 1 квітня 2022 р. № 2178-IX

Закон № 2198-IX – Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо удосконалення відповідальності за колабораційну діяльність та особливостей застосування запобіжних заходів за вчинення злочинів проти основ національної та громадської безпеки» від 14 квітня 2022 р. № 2198-IX

ЗВДТ – Звід відомостей, що становлять державну таємницю, затверджений наказом Центрального управління СБУ від 23 грудня 2020 р. № 383

ЗМІ – засоби масової інформації

ЗС – Збройні сили

ЗСУ – Збройні Сили України

КК – Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р.

КМУ – Кабінет Міністрів України

КПК – Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.

КУпАП – Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р.

МВС – Міністерство внутрішніх справ

МОУ – Міністерство оборони України

НГУ – Національна гвардія України

НПУ – Національна поліція України

НМДГ – неоподатковуваний мінімум доходів громадян

ООН – Організація Об'єднаних Націй

ООС – операція Об'єднаних сил

ППО – протиповітряна оборона

ПРО – протиракетна оборона

РНБО – Рада національної безпеки і оборони України

РФ – Російська Федерація

СБУ – Служба безпеки України

ТОВ – товариство з обмеженою відповідальністю

ТрО – територіальна оборона

УДО – Управління державної охорони України

ФСБ – Федеральна служба безпеки

ЦК – Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р.

Передмова

Збройна агресія РФ проти України, черговий етап¹ якої розпочався 24 лютого 2022 р., поставила на порядок денний необхідність розв'язання низки злободенних проблем, пов'язаних із цією подією. Адже реалії сьогодення потребують активізації зусиль усього суспільства для боротьби з окупантами. Причому йдеться не лише про питання суто військового характеру, а й чимало інших проблем, зокрема щодо адаптації національного законодавства до умов і викликів воєнного стану. Створення правового механізму для належного реагування держави на збройну агресію проти України, її виправдовування, державну зраду, колабораційну діяльність, пособництво державі-агресору, несанкціоноване поширення військово значущої інформації, незаконне використання гуманітарної допомоги тощо – це по суті один із важелів відсічі зазначеній агресії.

З моменту повномасштабного вторгнення РФ в Україну ухвалено (на момент підготовки цього видання до друку) 13 окремих законів, якими внесено понад 20 змін до КК, серед яких:

1) нова обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння, – виконання обов'язку щодо захисту Вітчизни, незалежності та територіальної цілісності України (ст. 43¹ КК) і виключення кримінальної відповідальності цивільних осіб за застосування вогнепальної зброї проти осіб, які здійснюють збройну агресію проти України;

2) новий вид звільнення від відбування покарання у зв'язку з прийняттям уповноваженим органом рішення про передачу засудженого для обміну як військовополоненого (ст. 84¹ КК);

3) зміни до статей Загальної частини КК, які вплинули на застосування окремих кримінально-правових заходів (ч. 5 ст. 49, абз. 5 ч. 1 ст. 55, ч. 4 ст. 68, ч. 5 ст. 74, ч. 4 ст. 86, ст. 96³ КК);

4) визнання воєнного та надзвичайного стану обставинами, що впливають на кваліфікацію (ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 113, ст. 114²,

¹ Згідно із Заявою ВРУ «Про відсіч збройній агресії Російської Федерації та подолання її наслідків» від 21 квітня 2015 р. № 337-VIII, збройна агресія РФ проти України розпочалася 20 лютого 2014 р.

частини четверті статей 185–187, 189, 191, ч. 3 ст. 201², ч. 5 ст. 361 КК);

5) криміналізація нових суспільно небезпечних діянь і диференціація кримінальної відповідальності за наявні посягання шляхом доповнення КК статтями 111¹ «Колабораційна діяльність», 111² «Пособництво державі-агресору», 114² «Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану», 201² «Незаконне використання з метою отримання прибутку гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги», 435¹ «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю», 436² «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників»;

б) посилення кримінальної відповідальності за несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж (ст. 361 КК).

Деякі з відповідних законодавчих змін дістали неоднозначну оцінку в правничій спільноті, ставши предметом жвавих дискусій у публікаціях М. С. Бондаренко, З. А. Загинеї-Заболотенко, В. М. Киричка, О. Г. Колба, О. О. Кравчука, О. В. Кришевич, О. І. Матюшенко, Д. Г. Михайленка, В. О. Навроцького, Ю. А. Пономаренка, М. А. Рубашенка, Н. О. Симоненко, Л. Ю. Тимофеевої, В. І. Тютюгіна, М. І. Хавронюка та ін. Правотворчі та правозастосовні проблеми, пов'язані з «воєнними» новелами КК, досліджували й автори цього коментаря².

З-поміж питань, пов'язаних із «воєнними» новелами КК, теоретики та практики передусім звертають увагу на пом'якшення кримінальної відповідальності за окремі вияви колабораційної діяльності, які раніше кваліфікували як державну

² Див., наприклад: Мовчан Р. О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 244 с.

зраду, відмежування останньої від складів суміжних кримінальних правопорушень, співвідношення окремих форм колабораціонізму й виправдовування збройної агресії РФ, доцільність доповнення КК заборонаю, присвяченою незаконному використанню гуманітарної допомоги, надмірне посилення караності окремих злочинів (передусім проти власності), вчинених в умовах воєнного або надзвичайного стану, тощо.

Частину зазначених проблем можна розв'язати шляхом тлумачення кримінально-правових норм. Тут доречно пригадати висловлювання В. О. Навроцького: «... навіть досконалий закон потребує тлумачення, як передумови правильного застосування. Тлумачення може і має стати засобом подолання неясностей, суперечностей закону. Давайте будемо не вишукувати в КК та КПК того, що перешкоджає їх застосуванню, а навпаки, пропонувати шляхи виходу із законодавчих колізій. І тлумачити так, щоб було згідно з рекомендацією одного недоброї пам'яті державного діяча: “Друзям – все, ворогам – закон”. Для наших воїнів і співвітчизників шукати обґрунтування правомірності їх дій зі знищення ворога, для загарбників – обґрунтування того, що кожен їхній крок українською землею становить злочин. І єдиний спосіб уникнути кримінальної відповідальності в Україні – скоріше й назавжди згинуть»³.

Щоправда, одним тлумаченням не обійтися – потрібні кваліфіковані зміни до КК. Ми поділяємо думку М. І. Хавронюка стосовно того, що ситуація засвідчує потребу у створенні робочої групи, яка мала б підготувати проект Закону про внесення змін до КК з метою виправлення допущених помилок. Такий законопроект слід ухвалити з огляду на позиції експертів і в режимі двох читань⁴.

Необхідність тлумачення норм кримінального законодавства, істотно зміненого в умовах воєнного стану, подолання

³ Навроцький В. Виклики, що постали перед українським кримінальним правом з початком українсько-російської війни. Кримінально-правові, кримінологічні, кримінальні процесуальні та криміналістичні проблеми протидії злочинності в умовах воєнного стану : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (електрон. вид.), 20 квіт. 2022 р. / упоряд.: Євген Письменський. Київ – Львів – Дніпро, 2022. С. 41.

⁴ Хавронюк М. Помилки у законах воєнного часу: щодо змін Кримінального кодексу України. UPLAN. 19 травня 2022 р. URL: <https://uplan.org.ua/pomylyku-zakonakh-voiennoho-chasu-shchodo-zmin-kryminalnoho-kodeksu-ukrainy/>

юридичних колізій та зумовлених ними складнощів правової кваліфікації діянь зрештою спонукала до підготовки цього коментаря. Його автори, ураховуючи здобутки кримінально-правової науки та матеріали правозастосовної практики, пропонують власне бачення змісту змінених кримінально-правових норм, зокрема тлумачення термінології та підходів до кримінально-правової кваліфікації. Пропонований увазі читача коментар містить результати наукових пошуків у спробі сформулювати підґрунтя для правильного застосування законодавчих положень і визначити шляхи подолання наявних правових суперечностей.

Сподіваємося, що цей науково-практичний коментар буде корисним для суддів, прокурорів, слідчих, дізнавачів, адвокатів, військовослужбовців, науково-педагогічних і наукових працівників, здобувачів вищої освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями сучасного кримінального права України.

Висловлюємо щирі вдячність рецензентам – докторам юридичних наук Пономаренку Юрію Анатолійовичу та Шаблисту Володимирі Вікторовичу – за слушні зауваження, урахування яких сприяло поліпшенню якості видання.